

BAŞKURDISTAN, ALTAY VE HAKAS ÖZERK CUMHURİYETLERİ

Yayına Geliş Tarihi: 13.08.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.12.2022

Naziye Saralı¹

Özet

Günümüzde farklı isimlerle adlandırılan Türkler dünyanın geniş alanlarına dağılmışlardır. Amerika, Avrupa, Balkanlar, Rusya Federasyonu, Türkiye, Çin, Japonya, gibi ülkelerde Türk varlığı söz konusudur.

SSCB'nin 1991 yılında dağılması ile beş bağımsız Türk Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan bu cumhuriyetlerin isimleridir. 1974 yılında Türkiye'nin düzenlediği askeri hareket neticesinde KKTC de bağımsızlık statüsünü almıştır.

Bunların dışında kalan Türk Topuluklarının bazıları Özerk Bölgedir, bazıları ise nüfuslu olmalarına rağmen herhangi temsil organına sahip değildir. Bu Özerk ve Özerk olmayan Türk toplulukları arasında: Altay Türkleri, Başkurt Türkleri, Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan Türkleri, Çuvaş Türkleri, Doğu Türkistan Türkleri, Hakas Türkleri, Irak Türkleri, İran Türkleri, Karaçay- Balkar Türkleri, Kazan Türkleri, Kırım Türkleri, Kök- Oğuz Türkleri, Kumuk Türkleri, Nogay Türkleri, Gagavuz Türkleri, Tataristan Türkleri, Karakalpak Türkleri, Saha Türkleri, Suriye Türkleri, Dağıstan Türkleri, Ahıska Türkleri, Şor Türkleri ve Tuva Türkleri vardır. Biz Bunların içerisinde Başkurdistan Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti ve Hakasya Cumhuriyeti'ni ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Başkurdistan Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti, Hakasya Cumhuriyeti

Baskordistan, Altay and Hakas Autonomous Republic

Abstract

Today, Turks, under different names, have spread over wide areas of the world. There is a Turkish presence in America, Europe, the Balkans, the Russian Federation, Turkey, China, and Japan. Besides, with the disintegration of the USSR in 1991, five independent Turkish Republics, which are Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan and Azerbaijan emerged. In addition, in 1974, as a result of the military operation organized by Turkey, the TRNC also received its status of independence.

Some of the Turkish communities other than those mentioned above are autonomous regions and some other do not have any representative body although they have great population. Among these autonomous and non-autonomous Turkish communities are Altai Turks, Bashkir Turks, Western Thrace Turks, Bulgarian Turks, Chuvash Turks, East Turkestan Turks, Khakas Turks, Iraqi Turks, Iranian Turks, Karachay-Balkar Turks, Kazan Turks,

Crimean Turks, Kok-Oghuz Turks, Kumuk Turks, Nogai Turks, Gagauz Turks, Tatarstan Turks, Karakalpak Turks, Saha Turks, Syrian Turks, Dagestan Turks, Meskhetian Turks, Shor Turks and Tuva Turks. Among them, we will deal with the Republic of Bashkortostan, the Republic of Altai and the Republic of Khakassia.

Keywords: Republic of Bashkortostan, the Republic of Altai and the Republic of Khakassia.

Giriş

1. Başkurdistan Cumhuriyeti

Başkurtlar, günümüzde Rusya sınırları içerisindeki İdil-Ural Bölgesi'nde, Volga Nehri ile Orta ve Güney Urallarda yaşayan bir Türk topluluğudur. Halk olarak Başkurt, Başgirt, Başkir şeklinde farklı adlandırılmaktadırlar.² Kelimenin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte bu hususta farklı görüşler mevcuttur. Başkurt Türklerine mensup olan A.Zeki Velidi TOGAN, Başkurt kelimesi Beş Ogur'dan geldiğini savunur.³ Ayrıca yine TOGAN'ın kitabında Kök Türklerin dağılmasıyla bölgedeki Bulgarların güçlendiğini ve beylerinin birinin adının "Kurt" olduğunu dolayısıyla Başkurt isminin bu beyden gelebileceği söylenmektedir. Bir diğer görüş ise Ural Bölgesine gidip İslamiyet'i öğretmek üzere Peygamber efendimiz üç kişiyi görevlendirmiş ve bölgeye bu görevliler bir kurt rehberliğinde ulaşmıştır. Buna benzer rivayetler de söz konusudur. Ayrıca Başkurtlar, 17. Ve 18. Yüzyılda Ruslarla mücadele ederken de kurt başlı sancak kullandıkları rivayet edilir.⁴

Başkurtlar'ı 4 ayrı sınıfa ayırabiliriz; İlki Dağ Başkurtları olarak adlandırılan Bürçen, Üsergen, Tamyan boylarıdır. İkincisi Ova-Bozkır Başkurtları olarak adlandırılır. Üçüncüsü Başkurtlara doğudan katılan Kıpçak, Kan, Suyun, Uran, Kaylı, Boyat, Kerayit, Çuraş, Nogay, Kırgız ve .Merkit gibi soyların birleşmesi ile oluşmuştur. Bu zümreler yarı göçebe yaşamakta ve kabilecilik sistemi ile yönetilmektedir. İstilalar sonucu batıdan Başkurdistan'a gelen Tatar, Bulgar, Mişer ve Müslüman Çuvaşlar dördüncü zümreyi

¹ Uzman, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, . <https://orcid.org/0000-0003-3509-744X>, naziye.sarali@hbv.edu.tr
² Fatih Özbay, "Başkurdistan", Yeni Türkiye Yayınları, S.54, 2013, ss.2032.

³ Ali Özcan, Kafkas İdil Coğrafyası Başkurdistan Cumhuriyeti, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, ss.5.

⁴ Saadetin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akçağ, 2006, s.240.

oluşturmaktadır. Bu topluluk yerleşik hayata geçen çiftçilerden oluşmaktadır.⁵ 8. Yüzyılda da yukarıda belirttiğimiz gibi İdil ve Güney Ural bölgelerinde yaşadığı bilinen Başkurtlar'ın etnik kimlik doğrultusunda oluşum aşaması 13. Yüzyılda bitmiştir.⁶

922 yılında İbn Fadlan, seyahati esnasında bu bölgeye uğramış ve halkın şaman olduğunu gözlemlemiştir.⁷ Bu yıllarda bölge halkı İslamiyet'ten etkilenmeye başlamıştır.⁸ 14. Yüzyıla gelindiğinde, Özbek Han devrinde Başkurdistan Türkleri İslamiyet'i ve Arap Alfabetini kabul etmişlerdir.⁹

1236 yılında Başkurtlar, Moğollar tarafından Altın Orda'ya bağlanmış ve Altın Orda'nın yıkılmasıyla Bölgenin Doğusu Cengiz Han soyundan gelen Şiban Han'a, güneyi ise Nogay beylerinin hakimiyeti altına girmiştir.¹⁰

1552 yılında Kazan bölgesinin IV. Korkunç İvan tarafından işgal edilerek Rus hakimiyetine girmiş ve Ufa şehri kurularak sömürgeleştirilmiştir.¹¹ Bu tarihten itibaren Rus zulmü başlamış ve binlerce insan katledilmiştir. 1645 yılında ağır vergiler ve haksız istilalardan dolayı Ufa civarındaki Başkurtlar ayaklanmışlardır. İlk büyük isyan Seyyit Batur tarafından Batı Başkurdistan'da çıkmıştır.¹² Ardından 1672, 1773, 1775¹³ yıllarında da isyanlar çıkmıştır. Ruslar tarafından insafsızca bastırılan bu isyanlarda, Başkurt aydınlarının da hapisanelerde çürümeye mahkum bırakılmıştır.

1917 ihtilaline geldiği zaman diğer bölgelerde olduğu gibi Başkurtlar da isyan etmişlerdir. Bu isyan neticesinde Başkurtlar bir ordu ve hükümet kurmuşlarsa da uzun süre ayakta kalamamış. Orenburg'da Başkurt Kurucu Kurultayı, Başkurdistan'ın muhtariyetini

onaylamış, Z. V. Togan, ve diğer Başkurt liderlerden oluşan milli hükümet Aralık ayında kurulmuştur. 1918'in Ocak ayına gelince ise Bolşevikler tarafından Orenburg işgal edilmiş ve hükümet dağıtılarak üyeleri tutuklanmıştır. Bu tutuklular hapisane baskısıyla Ural dağlarına kaçmışlardır.¹⁴ Aynı yıl Z. V. Togan başkanlığındaki Başkurtlar tekrar milli ordusunu kurmaya başlamış ve birkaç ay sonra geçici Sibiry hükümeti ile anlaşma yapmıştır. Kasım ayında ise Amiral kolçak tarafından, Başkurt liderler Kurucu Meclis üyeleri hükümetini dağıtmıştır.¹⁵

1919'da Başkurt Askeri Kuvvetleri Kongresi'nde, Başkurdistan'daki kuvvetler tek bir komite altında toplanmış ve Rus hükümeti ile anlaşma yoluna gidilmiştir. Lenin Hükümeti ile yapılan anlaşma neticesinde, Başkurdistan hükümetine Başkurt Otonom Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁶

19 Mayıs 1920'de, Rusya Merkezi İcra Komitesi (VTSGK), Başkurdistan'ın siyasi muhtariyetinin fiilen ortadan kaldırıldığını ifade eden kararnameyi onaylamış ve hükümleri faaliyete koymak için Başkurt İhtilal Komitesine, Bolşevikler gönderilmiştir. Bu Bolşeviklerin baskı ve zorlamalarıyla Başkurt İhtilal Komitesi istifa etmek zorunda kalmış ve Komite başkanı Z. V. TOGAN Türkmenistan'a gitmiştir. Temmuz 1920 tarihinde Bolşevikler kendilerine uygun yeni Bolşevik yönetimi kurmuş ve 1990 yılına kadar bu şekilde yönetim sürmüştür.¹⁷ Sadece 1925'de ve 1934'de Başkurdistan sınırlarında bazı değişiklikler olmuştur. Mesela daha önce Başkurdistan'a bağlı olan Argayai bölgesi 1934'de Çelyabinsk oblastına bağlanmıştır.¹⁸

5 Suzan Tokatlı, "Başkurdistan", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358119&/Ba%C5%9Fkurt-T%C3%BCrkleri-/Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Suzan-Tokatl%C4%B1->

6 Özbay, a.g.m. s.2033.

7 Meşküre Yılmaz, Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası, Kripto, s. 314.

8 Gömeç, a.g.e., s.241.

9 Bekir Demir, "Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Milli Gelişmeler", Türkler, C.20, s. 126.

10 Gömeç, a.g.e. ss.242.

11 Kutlay Yağmur, "Başkurdistan'da Anadili Bilincinin Uyanması ve Ulusal Kimliğin Canlandırılması", Türkleri, s136.

12 Gömeç, a.g.e. s.242.

13 Demir, a.g.m. s.127.

14 Yılmaz, a.g.e. s. 316.

15 Demir, a.g.m., s. 127.

16 İldus G. İlishev, "Sovyetler Birliği'nden Sonra Başkurdistan ve Rusya" Türkler, C.20, s.112.

17 Demir 128.

18 Ali Yiğit, "Başkurdistan", Türkler, C.20, s.153.

1990 yılında Başkurt Meclisinde Murtaza Rahimov yönetimi alınca 1990 yılının Ekim ayında Başkurdistan'ın bağımsızlık Deklarasyonu ilan etmiştir. Bağımsızlık bildirgesine göre yer altı ve yer üstü kaynakları dahil tüm Başkurdistan toprakları, bölgede yaşayan insanların mülkiyeti sayılacaktır. Bu bağımsız deklarasyona paralel olarak oluşturulan Anayasa (1993) ve Hukuk sisteminde, bazı imtiyazlı eyaletler dışında kalan tüm eyaletler üzerinde, federal hukuk bağlamında üstünlük sağlanmıştır.¹⁹ Aynı zamanda devletin resmi adını Rusçadan (Başkırya), orijinal adı olan Başkurdistan'a çevrilmiştir. 1994 yılında Rusya ile yapılan başka bir anlaşmayla da Başkurdistan sınırları içerisinde bulunan doğal kaynaklarda idare hakkı almış ve petrol, protokimya ve bazı önemli fabrikaların kontrolü sağlanmıştır.²⁰

Başkurdistan Cumhuriyeti Başkanlığına, Aralık 1993'te Murtaza Rahimov getirilmiş ve 2010 yılında istifasına kadar iktidarda kalmıştır. Bu istifanın ardından 15 Temmuz 2010 yılında, bir kararname ile Rüstem Hamitov Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir. Hamitov göreve gelir gelmez Rahimov'un ekibini tasfiye etmiştir.²¹ Rahimov'un milliyetçi politikalarından çok farklı bir politika izleyen Hamitov Rusya ile aralarını bozmamaya özen göstermektedir. Bağımsızlık için milliyetçiler tarafından partiler ve teşkilatlar kurup aktif olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Söz konusu teşkilatların en önemlileri "Başkurt Yaşlar İttifakı", "Başkurt Millî Fırka Partisi", "Başkurt Kadınlar Uyuşması", "Başkurt Kazaklar Uyuşması" ve "Başkurt Gençler İttifakı" dır.²²

Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nde büyük çoğunluğu Rus olmak üzere, Başkurt, Tatar, Çuvaş ve Ukraynalılardan oluşmaktadır. Asimilasyon faaliyetleri, Ruslaştırma (Göç) ve

kısımlar neticesinde Başkurt Türklerinin sayısı azalmıştır. 1989 nüfus sayımına göre Büyük Devletler Topluluğu (BDT) içerisinde toplam 1.450.000 kadar Başkurd vardır. Bu sayının %60'ı Başkurdistan'da yaşamaktadır. Ancak bu rakam 30 sene evveline aittir.²³

Başkurdistan, doğal kaynakları açısından zengin bir coğrafyada bulunmaktadır. Enerji, kimya ve makine endüstrisi oldukça gelişmiştir. Yalnız gelirlerin büyük çoğunluğu merkezi bütçeye (RF) gitmektedir.²⁴ Rusya Federasyonu'nun, İşimbay- Ufa petrol Boru hattı ile İşimbay- Magnitogorsk doğalgaz boru hattı, Başkurdistan topraklarından geçmektedir.²⁵

Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nde tarım ve hayvancılık büyük yer kaplamaktadır. Özerk bölgenin %34'ü ekilebilir arazi, %39'u Orman ve çalılık, %24'ü ise hayvancılığa elverişli meralardan oluşmaktadır. Başlıca üretilen tarım ürünleri: tahıllar, şeker pancarı, ayçiçeği ve çeşitli sebzelerdir. Hayvancılığa bakacak olursak sığır, koyun, keçi ve küçükbaş hayvanların yetiştirilmesi önceliklidir.²⁶

2. Altay Cumhuriyeti

Adını Türkçe- Moğolca'dan gelen Altan kelimesinden gelmiş olup "Altın" anlamına gelmektedir.²⁷ Altaylar, Kazakistan ve Moğolistan bozkırlarının ve Sibirya ormanlarının kesiştiği kavşakta bulunmaktadır. Altay Türklerinin bulunduğu bu saha 45-55 kuzey enlemi ile 93-98 doğu boylamı arasındadır.²⁸ Sibirya'nın Altay- Sayan dağlık bölgesinde, Ob, Abakan ve Yenisey civarında yaşayan Altaylar, 6 Türk boyundan gelmektedir. Bunlar Altay Kiji, Telengit, Teleüt, Tuba, Kumandı- Kiji ve Ku Kiji Türk boylarıdır.²⁹

Altay Kiji: Altay Türklerinin özünü oluşturan Altay Kijilere 100 yıl önceye kadar Oyrat Boyu denilmekteydi. Bu Türkler, Katun, Ursul, Sema,

19 İlishev, a.g.m. s.115.

20 Gömeç, a.g.e. s. 247.

21 Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, s. 478.

22 Özbay, a.g.m.s.2040.

23 Ali Yiğit, a.g.m. s.90-91.

24 Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013, s. 479.

25 Ali Yiğit, a.g.m. s.92.

26 Ali Yiğit, a.g.m. s. 92.

27 Ramazan Özey, Dünya Platformunda Türk Dünyası, Aktif Yay. S.244.

28 Nadir Devlet , "Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri", Türkler, C.20. S. 44.

29 Yılmaz, a.g.e. s.312

Mayma, Çarış, Kan, Pesçanaya gibi ırmakların etrafında yaşamışlardır.³⁰

Telengitler: Telengitler, ırmak kenarlarında yaşamışlar ve bu ırmak isimleri ile anılmışlardır. Çuy ırmağı civarında oturanlar kendilerini Çuy olarak adlandırmışlardır. Ruslar ise 1856 yılına kadar Telengitlere, hem Çin'e hem de Rusya'ya vergi verdiklerinden dolayı çift vergi verdiklerinden dolayı, çift vergi veren anlamına gelen "Dvoedantsı" olarak anılmışlardır.³¹

Teleütler: Teleütler kendilerine Telengüt , Telenget demişlerdir. Ruslar ise Beyaz Kalmuklar olarak adlandırmıştır. Günümüzde Güney Sibirya'da yaşayan Teleütler, Orkun Abideleri'ndeki Tölösler ile alakaları olma ihtimali vardır.³²

Tubalar: Tubalar (Tuva) kendilerine, Orman insanı anlamına gelen Yiş Kişi demektedirler. Uyman, Puja, İşa, Sarı ve Kara Kokşi, Mayma gibi bölgelerde yaşayan Tubalara Ruslar Çernoviye diye olarak da anmaktadır.³³

Kumandılar: Biga'nın sağ kıyılarıyla, Lebed ırmağının etrafına yerleşen Kumandılar, Aşağı Kumandı ve Yukarı Kumandı olarak ikiye ayrılmıştır. Yaklaşık 10 bin nüfusa sahip olan Kumandılar Şamanist'tirler.³⁴

Lebedler: 1926 nüfus sayımlarına göre 1897 kişi olan lebedler Yakşı ve Çalkan diye iki soya ayrılmışlardır. Yerleştikleri nehrin adını almışlardır.³⁵

Altay Cumhuriyeti 92.902 km² alana sahiptir. Altay Cumhuriyeti topraklarının neredeyse %85'i dağlıktır. Dağlık Altay'da birçok nehir ve 7000 civarı göl bulunmaktadır. Komşularına bakacak olursak, Rusya Federasyonu içinde Tuva Cumhuriyeti, Hakasya Cumhuriyeti, Kemerovo bölgesi ve Altay bölgesine sınırı mevcuttur Ayrıca üç tane bağımsız devlete de sınırları vardır. Bun ülkeler; Kazakistan, Çin ve Moğolistan'dır.³⁶

Bugünkü Dağlık Altay Cumhuriyeti'nin toprakları, zengin coğrafyada bulunmaktadır ve başkenti Gorno- Altay'dır. Sakalar, Hunlar, Göktürkler, Uygur devleti ve Kırgız devleti bu topraklarda üstünlük sağlamışlar egemenliği altına almışlardır. 10. yüzyılda Kırgız Hakimiyetinin bitmesiyle bölgede Kitanların egemenliği başlamıştır. 12. Yüzyıla gelindiğinde bölgeye gelen Naymanlara bağlanmıştır. 13. Yüzyılda Cengiz Han'ın bölgeye gelmesi ile Moğol hakimiyeti başlamıştır. 15. Yüzyıldan 16. Yüzyıla kadar Kalmukların egemenliğinde kalan Altaylar, 17. Yüzyılda Rus egemenliğine girmeye başlamıştır.³⁷

17. yüzyılda başlayan Rus istilaları 19. Yüzyılda tamamen, Altay bölgesinin Rus hakimiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu asırla birlikte bölgede asimilasyon ve sömürgeleştirme faaliyetleri hızlanmıştır. Şaman dinine mensup Altaylıları, Hristiyanlaştırmak için yaptırımlar uygulamışlardır. Rus halkı bölgeye yerleştirilmiş, Türk halkı ağır vergilere maruz bırakılmış, Hristiyanlığı kabul edenler Rus vatandaşı gibi muamele görmüş, her çeşit vergi indirimi maddi yardımlarda bulunulmuştur. Kabul etmeyenler ise dağlık bölgelere çekilmişlerdir.³⁸ 20. Yüzyıla gelindiğinde bölgede Ortodoks Hristiyanlar, nüfusun %67'sini, Şamanistler ve Burhanistler, nüfusun %31'ini ve Müslümanlar, nüfusun %2'sini oluşturmaktaydı.³⁹

19. Yüzyılda Altaylarda Burhanizm adı verilen dini bir hareket baş göstermiştir. Bu hareket Rusların Hristiyanlaştırma politikasına, Rusların dikte ettiği zorlu koşullara karşı Lamanizm'den gelen bazı motifler ile Şamanizm'in birleşmesi söz konusu olmuştur. Bu harekette Rus mallarının kullanımına, Rus parasına ve Hristiyanlığa karşı bir ayaklanma

30 Yılmaz, a.g.e. s.313.

31 Göme., a.g.e. s.236, Yılmaz, a.g.e. s.313.

32 Gömeç, a.g.e. 236.

33 Ahmet Günşen, "Altay Türkleri ve Dilleri", SBE, S, 6 . 1995. s. 215.

34 Yılmaz, a.g.e. s. 313.

35 Gömeç, a.g.e. s. 236.

36 Anar Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti" Türkler, C.20, s.244.

37 Gömeç, a.g.e. s. 233.

38 Gömeç, a.g.e. s.234.

39 Somuncuoğlu, a.g.m. s. 245.

olduğundan çok geçmeden Ruslar tarafından bastırılmıştır.⁴⁰

SSCB'nin dağılmasıyla 1991 yılında muhtarlık verilmiş, 1992 yılında ise Rusya Federasyonu'na bağlı Özerk Altay Cumhuriyeti statüsüne gelmiştir. Tam bağımsızlığına kavuşamayan Altaylar Rus baskı ve dayatmalarına maruz kalmaktadır. Parlamentodaki Türk milletvekilleri bağımsızlık hareketleri içerisinde yer almaktadır. Bağımsızlık faaliyetlerinde "Altay Halk Cephesi" başı çekmektedir. Altay Cumhuriyeti'nde ciddi destekçileri bulunan "Altay Halk Cephesi" maddî imkanları kısıtlıdır.

Altaylarda diğer Türk halkları gibi Müslümanlık hakim din değildir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Rusların misyonerlik faaliyetleri, Altayların asıl inançlarını bozmuştur. Altayların içerisinde eski geleneksel inançlarının yanında Hristiyanlık dini yaygındır. Türkler, hangi coğrafyada bulunursa bulunsun kültürel bağlantı hep sürmüştür. Bütün Altay halklarının asıl dini en alt derecesinde Şamanizm olarak adlandırılan doğayı ön plana çıkarmaktadır. Hangi dine mensup olursa olsun Sibiryadaki Türklerde, Anadolu'da ki Türkler de dini inançlarında ortak noktalar bulunmaktadır.⁴¹

Altayların nüfusunu Türk Kültürü dergisinin 5. Sayısı, Sovyet Birliği içerisinde 270.000 Moğolistan'da ise 120.000 olmak üzere toplamda 390.000 olduğunu söylemektedir.⁴² Bu rakam bütün Altaylıları kapsamaktadır. Çünkü 1979 nüfus sayımına göre bölgedeki Altaylılar 60.015 kişiye sahip olduğu tespit edilmiştir.⁴³

Altay Türkçesinin ilkyazı dili, bölgedeki misyonerlerin çalışmalarıyla birlikte, Kiril Alfabetiyle, Teleüt ağzı esas alınarak

oluşturulmuştur. Kilise kitaplarında ağırlıkta kullanılan bu yazı ile "Grammatika Altayskogo Yazıka (1869)" ile "Slovar Altayskogo i Aladagskogo Naareçiy Tyurskogo Yazıka (1870)" isimlerinde ilk Altay Türkçesi Gramer kitapları yayınlanmıştır. 1922 yılına gelindiğinde Altay- Kiji ağzı ile Kiril alfabesinde yazı dili kullanılmaya başlanmıştır. 1928 de Kiril alfabesi yazı dili yerini Latin alfabesine bırakmışsa da uzun sürmemiş ve 1938 yılında tekrar Kiril alfabesine dönülmüştür.⁴⁴

Hayvancılıkla uğraşan halk özellikle Ren geyiği ve sığır besiciliği yaparlar. Bunun dışında balıkçılık, arıcılık ve avcılık da yapmaktadırlar.

⁴⁵

3. Hakasya Cumhuriyeti

Hakaslar, Güney Sibiryada Abakan Irmağı ve onun çok sayıdaki kollarının vadisinde Çulım Irmağı'nın yukarısında; Yenisey'in sol tarafında yaşamaktadırlar. Hakas Cumhuriyeti'nin yüzölçümü yaklaşık olarak 61.900km² dir. Hakasya'da Ruslar, Hakaslar, Ukraynalılar, Almanlar, Tatarlar, Belaruslar, Çuvaşlar, Polonyalılar gibi milletler bulunmaktadır.⁴⁶ Hakasya'nın toplan nüfusu 585.000 kişi olmakla beraber bunun içerisinde, 2002 yılı sayımına göre Hakasların nüfusları 75.622 kişidir.⁴⁷

Hakasların bilinen ilk yerleşim yerleri Yenisey civarındır. Yani Kırgız göçlerinden geriye kalan Kırgızlılar Hakasları oluşturmaktadır.⁴⁸ 6.yy'a ait Bizans kaynaklarında Hakaslara Kherkhir denilmiş, 8. Yy Tibet metinlerinde de Hir-kis, Hir-tis, Kher-ged ifadeleri kullanılmıştır. 6.yy'a ait Çin kaynaklarında Hia-kia-sseu denilen Hakasların Kırgız kökenli olduğu söylenmiştir. 9. Yy'a ait Çin kaynaklarında ise "Heges"

40 Somoncuoğlu, a.g.m. s. 246.

41 Ayrıntılı Bilgi İçin Bk . Mehmet Alparslan Küçük, "Altay ve Güney Sibiryada Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dini inanışları", Dini Araştırmaları, C.8, S.23, s. 195.

42 Ahmet, Günşen, s.216.

43 Devlet, a.g.m. s.59.

44 İbrahim Dilek, "Altay Türkleri Edebiyatı Tarihi", Türkler, C.20, s. 259.

45 Devlet, a.g.m. s. 60

46 Yakup Deliömeroğlu, "Hakaslar ve Tarihleri" Bilig 3, Güz 96. s. 54.

47 Gülsüm Killi Yılmaz, "Hakas Ağız Araştırmaları Üzerine", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.4, S.3,s.106.

48 David G. Anderson, Hakaslar, Türkler, C.20, s.200.

ismiyle anılmıştır. ⁴⁹ Ruslar Türk topraklarını istila etmeden önce diğer Türk halklarında olduğu gibi Hakasları da Tatar diye isimlendirmekteydi. Hakas adı Sovyetler birliğinin kuruluş döneminde resmi olarak kabul edilerek kullanılmıştır. ⁵⁰

Başkenti Abakan olan Hakaslar tarihte, Hun, Göktürk, Uygur, Moğol, Çin Hakimiyetinde kalmışlardır. Hakasların Ruslarla karşılaşması, 1604 yılında gerçekleşmiştir. Ruslar bölgeye ilk geldiği zaman, Yezer (İsar) , Altısar, Altır ve Tuba adında dört tane beylik vardır. Kırgız soyundan gelen beyliklerin oluşturduğu federasyona “Hongoray” denmiştir. Hongoray topraklarını istila eden Altın Hanların baskısından kurtulmak isteyen Hakaslar, Cungarya’ya bağlanmış ve vergi ödemiştir. 1707 yılına gelindiğinde Ruslar, Hakas topraklarına girmiş ve halktan kürk vergisi toplamaya başlamışlardır. Bu dönemde Hakaslar Cungarya, Moğol ve Ruslara vergi vermişlerdir. 1727 yılında imzalanan Bura Antlaşması ile Ruslar Hakas bölgesindeki hakimiyetini kesinleştirmiştir. ⁵¹

Hakas toprakları 18.yy’da Krasnoyarsk ve Kuznets askeri valilikleri tarafından ikiye ayrıldı. Krasnoyarsk valisi Kaçın, Koybal, Yarın ve Kaydın topraklarının yönetimini Rus beylerine bıraktı. Ruslar bölgeyi işgal etmesinin ardından coğrafi isimleri değiştirmiş ve bölgelere Rus isimler vermiştir. Asimile politikasını sürdürerek Hakasların tarihi ile bağlarının kopmasını amaçlamıştır. ⁵²

Diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Hakaslar da Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikasına maruz kalmıştır. 18. Yüzyılda hızlanan bu politikayla, bölgeye hızlı bir Rus göçü başlamış ticaret amacıyla gelen Ruslar da köyler kurup bölgeye yerleşmişlerdir. Hakaslara zorla Rus kıyafetleri giydirilmiş, ayrıca baskıyla toplu vaftiz törenleri yapılarak

Türklere yeni isimler takılmıştır. Hristiyanlığa geçen Hakas Türkleri vergiden muaf tutulmuş ve maddi yardımlarda bulunulmuştur. ⁵³

1905 yılı devriminin ardından, Rus çiftçilerinin ardından Hakaslar da vergi ödemeyi reddetmişlerdir. Hakas milliyetçileri toplandıkları kasabada, Hakaslar için yeni bir idarenin kurulmasına karar verdiler. “Yeni Bozkır Kanun Taslağı” na göre, Hakasları Ruslar değil bizzat kendileri idare etmeliydiler. Ancak bu istek reddedilmiştir. ⁵⁴

Rusların, Böl- Parçala yönet taktiği gereği 1923 yılında Altaylılar ve Hakaslılar için ayrı bölgeler kurulmuş ve Hakas Ulusal Bölge adı verilmiştir. 1925 yılında da bu isim “ Hakas Okruğu (Bölgesi)” ne çevrilmiştir. 1930 yılında bu birlik ortadan kalkma tehlikesine karşı Hakaslar, Ruslara Tuva Cumhuriyeti’ne katılabileceklerini bildirmiştir. Bunun neticesinde 20 Ekim 1930 tarihinde Hakas Özerk Bölgesi kurulmuştur. Milliyetçilerin faaliyetleri hız kesmeden artınca asimile, sömürü ve yok etme politikası daha da şiddetlenmiştir. Toplu kıyımlarla Hakas nüfusu azaltılmış ve aydın kesim yok edilmiştir. 1934 yılında 300 kadar aydın, Turancı örgüt kurmak bahanesi ile öldürülmüştür. 1937 yılında kayıtlara geçen verilere göre, bir gün içerisinde 107 Hakas Türkü idam edilmiştir. ⁵⁵

1980’li yılların sonlarına doğru Güney Sibirya Türkleri harekete geçmeye başladılar. St. Petersburg’da Altaylar, Hakaslar ve Şorlar Sibirya Kültür Merkezi’ni kurdular. Bu kültür merkezinde özellikle Hakas aydınları büyük rol oynamışlardı. Amaçları Altay, Hakas ve Şor Türklerinin tarihi birliğini yeniden canlandırmaktı. Bu grup mensuplarının içinde Rusya içindeki egemenlik hakları için ortaya

49 Michael R. Drompp, “Erken Dönemlerden Moğol İstilasına Yenisey Kırgızları”, Türkler, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.39

50 Yakup Deliömeroğlu, “Hakaslar ve Hakasya”, Yeni Türkiye, S.16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos 1997, s.1579.

51 Anar Somuncuoğlu, “Hakasya Cumhuriyeti”, Türkler, C. 20. s.195.

52 Gömeç, a.g.e. s. 315.

53 Deliömeroğlu, “Hakaslar ve Hakasya”, Yeni Türkiye, S.16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos 1997, s.1576.

54 Somuncuoğlu, a.g.m. s.196.

55 Gömeç, a.g.e. s. 319.

çıkan ılımlıların yanında Rusya'dan ayrılmayı isteyen radikaller de vardı.⁵⁶

1988 yılında öncü teşkilat anlamına gelen "Tun Teşkilatı" Hakas milliyetçileri tarafından kurulmuştur. Bağımsızlık faaliyetlerine başlayan teşkilatın öncüleri aydın kesim olmuştur. Milli bir kimliğe sahip olmak için çabalayan teşkilat 1990 yılında Hakas Halk Kongresi düzenlemiştir. Bu kongrede Hakas Özerk Bölgesi'nin Özerk Cumhuriyete dönüştürülme kararı alınmıştır. 3 Haziran 1991 de Rusya Yüksek Meclisi'nin kararıyla Rusya'ya bağlı Özerk Hakas Cumhuriyeti kurulmuş oldu.⁵⁷

Hakas Türkleri, geleneksel inançları olan Şamanizme inanmaktadır. Yalnız Hakaslar Şamanizm'i, Akçağan olarak adlandırmaktadırlar. Akçağan, Ak tanrı anlamlarına gelmektedir. 17. Yüzyıldan itibaren Rusların bölgeye girmesiyle Hristiyanlaştırma politikası uygulanmış ve Hristiyanlaştırılmıştır.

Günümüzde bölgede Hakasça (Hakas Türkçesi) ve Rusça kullanılmaktadır. Hakaslar Çarlık Rusya döneminde Kiril alfabesini kullanmış, Sovyet Devriminden sonra Latin Alfabesine geçilmiştir.⁵⁸ Ancak 1939'dan sonra yeniden Rus alfabesini kullanmak zorunda kalmışlardır. Hakas dilinde, Moğolca ve Çince kelimeler yer alsa da Türkçe sözcükler çoğunluktadır. Bu bağlamda Hakaslar Dil ve Edebiyat Enstitüleri açmışlardır.⁵⁹ Ana dillerin korunması amacıyla Sankt Petersburg'da Altaylar, Hakaslar ve Şorlar tarafından Sibiry Kültür Merkezi (SKM) kurulmuştur. SKM'nin kurulmasının bir diğer nedeni ise halk arasında Rus asimilasyon politikasına karşı Türklük ve Tarih bilinci uyandırmaktır.⁶⁰

Bugün Hakasya'da 275 okul mevcuttur. Bunlardan 114 okulda Hakasça dersi verilmektedir. Tamamen Hakasça eğitim veren lise yokken, 17 ilkokul tamamen Hakasça eğitim vermektedir. Mali problemler eğitimi

etkilemiş ve dolayısıyla Hakas öğrencileri kırtasiye malzemelerini almakta zorluk çekmektedir.

Hakaslar Tarım ve Hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Koyun ve keçi beslenen hayvanların başında gelmektedir. Genellikle üretilen tarım ürünleri, yulaf, darı, buğday ve patates üretmektedirler. Ayrıca bölgede ormanların çokluğu nedeniyle ormancılık da gelir kaynakları arasındadır.

18. yüzyıldan bu yana Hakasya'da bakır yatakları işletilmektedir. Bunun yanında zengin demir, kömür, barit ve altın yatakları da bulunmaktadır. Madencilik ve orman ürünleri alanında sanayisi gelişmiş olan Hakaslar, Rusya Federasyonu ile ticaret yapmaktadırlar.⁶¹

Sonuç

Orta Asya Türk toplumunun öz vatanıdır. Orta Asya'da bir çok Türk Devleti kurulmuş ve dönem dönem hakim güç olmuştur. Sanayi inkılabı ile başlayan sömürgecilik faaliyetleri yayılcılığı ön plan çıkarmış ve Rusya bu bağlamda Orta Asya'ya hakim olmaya başlamıştır. 17. Yüzyıla gelindiğinde Türk devletleri ve toplulukları Rus egemenliğine girmek zorunda kalmıştır. 1992 yılında SSCB'nin dağılması ile 5 Türk Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuşmuştur. Geri kalan Türk halkları ise günümüzde de Rus ve Çin egemenliğinde yaşamaktadır.

Bağımsız toplum olma özelliğine sahip olan Türkler sık sık milliyetçilik ayaklanmaları çıkarmışlardır. Bu ayaklanmalar Rusların sert yaptırımları ile sonuçlanmıştır. Türk halklarının yaşadıkları bölgeler zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahip olması nedeniyle Ruslar bölgeyi önemli görmekte ve elinde tutmaya devam etmektedir. Bu bağlamda bölgedeki Türkleri asimile ve yok etmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaya devam etmektedir.

56 Somuncuoğlu, a.g.m. s.197.

57 Deliömeroğlu, a.g.m. s.59.

58 Yılmaz, a.g.e. s. 338.

59 Orhan Gedikli, "Hakas Türkleri", <http://blog.orhangedikli.net/hakas.pdf>

60 Somuncuoğlu, "Altaylılar.", s.248.

61 Özey, a.g.e. s.258-259.

Kaynakça

1. Saadettin Gömeç, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akçağ, 2006.
2. Meşküre Yılmaz, Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası, Kripto, Ankara, 2010.
3. Ramazan Özey, Dünya Platformunda Türk Dünyası, Aktif Yayınları, İstanbul, 1999.
4. Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara, 2015.
5. Bekir Demir, "Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Millî Gelişmeler", Türkler, C.20, 2002.
6. Kutlay Yağmur, "Başkurdistan'da Anadili Bilincinin Uyanması ve Ulusal Kimliğin Canlandırılması", Türkler, C.20, 2002.
7. İldus G. İlishev, "Sovyetler Birliği'nden Sonra Başkurdistan ve Rusya" Türkler, C.20.
8. Ali Yiğit, Başkurdistan, Türkler, C.20, 2002.
9. Fatih Özbay, "Geçmişten Günümüze Başkurdistan Cumhuriyeti", Yeni Türkiye Yayınları, 2013.
10. Anar Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti" Türkler, C.20, 2002.
11. İbrahim Dilek, "Altay Türkleri Edebiyatı Tarihi", Türkler, C.20, 2002.
12. Ahmet, Günşen, "Altay Türkleri ve Dilleri" Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 6, Y.1995.
13. Mehmet Alparslan Küçük, "Altay ve Güney Sibiryaya Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dini inanışları", Dini Araştırmaları, C.8, S.23.
14. Yakup Deliömeroğlu, "Hakaslar ve Tarihleri" Bilig 3, Güz 96.
15. Nadir Devlet, "Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri", Türkler, C.20, 2002.
16. Gülsüm Killi Yılmaz, "Hakas Ağız Araştırmaları Üzerine", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.4, S.3.
17. Anar Somuncuoğlu, "Hakasya Cumhuriyeti", Türkler, C. 20, 2002.
18. David G. Anderson, Hakaslar, Türkler, C.20, 2002.
19. Michael R. Drompp, "Erken Dönemlerden Moğol İstilasına Yenisey Kırgızları", Türkler, C.2, Ankara 2002.
20. Yakup Deliömeroğlu, "Hakaslar ve Hakasya", Yeni Türkiye, S.16, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos, 1997.
21. T.C. Dışişleri Bakanlığı, Uluslar arası Kuruluşlarla Kültürel ilişkiler <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-kuruluslarla-kulturel-iliskilerimiz.tr.mfa>
22. Suzan Tokatlı, "Başkurdistan", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358119&Ba%C5%9Fkurt-T%C3%BCrkleri/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Suzan-Tokatlı%C4%B1->
23. Orhan Gedikli, "Hakas Türkleri", <http://blog.orhangedikli.net/hakas.pdf>
24. Ali Özcan, Kafkas İdil Coğrafyası Başkurdistan Cumhuriyeti, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.